

Alexander Galloway – Eugene Thacker – McKenzie Wark: Excommunication. Three Inquiries in Media and Mediation. Chicago–London, The University of Chicago Press, 2013, 216 l.

Az elsősorban Bruno Latour nevével fémjelzett cselekvő-hálózat-elmélet sajátos vakfolttal rendelkezik. Azon logikája szerint, hogy a hálózatok leírása maga is integrálódik a hálózatba, ami újabb reflexiókat, ezzel pedig újabb leírásokat kíván meg, az elmélet vektorai végső soron kizárólag egyetlen irányba mutatnak: a tagok számának növekedésével a hálózat szakadatlanul bővül. Ámde az olyan események, mint a Brexit vagy az Egyesült Államok kilépése a klímaegyezményből, illetve az olyan hétköznapi tapasztalatok, hogy egy, a weben többszörösen megosztott bejegyzés eredetije már nem elérhető, vagy egy cikkbe ágyazott videó törlésre került, talán mindannyiunk számára nyilvánvalóvá teszik, hogy a hálózatok változása nem minden esetben jár bővítéssel, vagy nem minden esetben a bővítés idézi elő bennük a változást. A Galloway–Thacker–Wark triász által jegyzett, mindháromjuktól egy-egy tanulmányt tartalmazó kötet pontosan erre a hiányosságra kérdez rá: mi történik akkor, ha valaki kilép egy rendszerből, illetve hogyan csökkenthető egy hálózat? Az *excommunication* 'kiátkozás' cím meghatározásuk szerint pedig egyszerre vonatkozna arra, hogy valami kívül kerül a kommunikálhatóságon, miközben a kívülre kerülést előidéző aktusnak magának is valahogy közvetítődnie kell annak üzeneteként, hogy nem lesz több üzenet. (15) Az így értett exkommunikáció a három tanulmány tanúsága szerint viszont nem a kommunikáció kivételes alkalma, hanem sokkal inkább egy olyan metatrópusa, amely a közvetítés azon lehetetlenségére vagy elégtelenségére hívja fel a figyelmet, amelyik minden egyes mediális helyzetet a prioriként határoz meg.

A szövegek közül Galloway és Wark tanulmányai szorosabban összefüggenek, Thackeré némileg kifele mutat az általuk megképzett tengelyen, mindazonáltal ez annyiban mindenképp adekvát, hogy kifejezetten olyan medializációs praxisokkal foglalkozik, amelyek a közvetítés valamennyi szabályosságán kívül esnek. Ugyanakkor lehetséges úgy tekinteni a Galloway–Wark textuális viszonyra, hogy az utóbbi az előbbi

felvetéseinek és konklúzióinak kiterjesztése a közvetítés egy speciális, a bináris opozíciókon (például kommunikálható/nem kommunikálható, közvetlen/közvetett stb.) túlmutató, és azokba nem integrálható formájának segítségével.

Galloway olvasatában az antikvitás két istene, Hermész és Írisz a közvetítés eltérő módozatait testesítik meg. Nem meglepő módon Hermész leginkább a (gyanú) hermeneutiká(já)nak a modelljét szolgáltatja, aki még a legproblémamentesebbnek vagy legközvetlenebbnek vélt kommunikációban is talál valamifajta fortélyt, hovatovább felhívja a figyelmet a legkisebb akadályra is a megértés tekintetében. A tanulmány végigköveti ennek megjelenését különböző kultúrtörténeti aspektusokból: Hermész mint az ábécé, a számok és a tűz feltalálója jelenik meg, egyszerre a kereskedők védelmezője és a határok istene. Hermész saját fortélyja mindezek összeállásából fakadna Galloway érvelése szerint; szüntelen idegen utakon jár, és ez megmutatkozik üzeneteinek kétértelműségén. Ennek eredménye, hogy maga is folytonosan távolságokat generál és akadályokat képez a kommunikációban. Mikor Galloway ezt ráolvassa (vagy esetleg visszaolvassa) a hermeneutikai interpretációs praxisra, az is világossá válik, hogy a Hermész–Írisz-felosztás is a hermeneutika szüleménye végső soron. Amennyiben ugyanis az istennő az ismerősséget és a közvetlenséget propagálja, a tapasztalat helyett pedig az élmény válik meghatározóvá az ő kommunikációs modelljében (a hanggal ellentétben pedig a látás, az optikai spektakulum), effajta lázadásával mindössze ellenpólussá válik, nem lebontva, mint inkább erősítve a hermeneutika binaritás iránti vágyát. Miközben Galloway könnyedén rendez el az amerikai irodalomkritika legmeghatározóbb alakjait e kettősségben, akik így az egyik vagy a másik olvasási modell védelmezőjeként lépnek fel (például Paul de Man és Susan Sontag), aközben nem mulaszt el rámutatni arra sem, hogy éppen e kétszínűségnek köszönhetően elkerülhetetlen, hogy a rivális modell is ott munkálkodjon az adott teoretikusnál. A tanulmány célja mégis egy harmadik opció bemutatása; a mitikus fúriaké. Bár Galloway állítása szerint még ez a modell sem képes teljes mértékben annak demonstrálására, hogy az exkommunikáció nem a kommunikáció illuzórikus totális végeként jelentkezik, hanem mindenfajta közvetítésnek (és az azon túli vagy kívüli mediációjának) a megalapozása mint

produktív ellehetetlenülés és lerobbanás, szerinte Deleuze-zel mégiscsak történt egy jelentős lépés afelé, hogy az exkommunikáció mediatiszálódhason a neki megfelelő módon, vagyis paradoxonai jelentékeny részével együtt. Galloway állítását, miszerint a mai hálózatok mediális státuszának leginkább a csoportban mozgó fúriák modellje felel meg, nehéz lenne vitatni. A rizomatikus struktúrák, az asszemblázsszerű elrendeződések és a rajzás logikája a 2010-es években már nem csak diszkurzív kategóriák, hanem technológiai implementációk is: akár pozitívak a felhasználó szempontjából, mint a *cloud*, akár negatívak, mint a *botnet*.

Galloway sommás, de annál találóbb megálapítását, miszerint „[h]a a hermészi közép egy narratíva, az íriszi közép egy ív, akkor nagyon behatárolt viszonyok között úgy nyilatkozhatunk, hogy a fúriáké egy rendszer” (59), Wark fűzi tovább. Ő a kommunikációra nem úgy tekint, mint modellek konkurenciájára, amelyek bizonyos mediánnal bírva játszanak egymáshoz képest arányosan több-kevesebb szerepet a közvetítésben, hanem az emberi léptéket meghaladó hálózatok protokolljait vizsgálja, amelyek idegenként vagy lehetetlenségként hatnak a társadalmi formákhoz képest. A *xenokommunikáció* fogalmát olyan esetekre tartja fenn, amikor valami váratlan, nem evilági módon (*other-worldliness*), egyben viszont nem a világban való utunkba akadásának megfelelően funkcionál – Wark ennél fogva nem mulaszt el kritikát gyakorolni Heideggernek a világ fogalmához kötődő koncepcióit illetően. Ilyen nem evilági esetekre Wark számos irodalmi példát hoz a legkülönfélébb zsánerekből és a mediális kultúratudományban ma divatos szerzőktől, így az ún. *weird* irodalomból (Lovecraft, Miéville), William Gibsontól vagy Philip K. Dicktől. A xenokommunikáció a világiasságból (*wordliness*) mindig kimutató, a másság és a szokatlan felé nyúlványozó, azt mégis közvetlenné tevő formája a közvetítésnek, amely – és ez Wark esszéjének tagadhatatlanul legimpozánsabb jellemzője –, maga is hálózatosan kerül bemutatásra. Egyrészt az exkommunikáció előfeltételének in operandi módja, mivel a lecsatlakozást kivitelezzi a kontaktusteremtés helyett. Másrészt ebben az idegenségben úgy szituálódik, mint az íriszi „túl sok”, vagyis az ezzel a formával találkozó letaglózza a közvetlenség ilyen mértékű és formájú jelenléte, disszonanciát

keltve a kommunikációban, és mint a hermészi „túl kevés”, hiszen nem lehet szóra bírni, vagyis ez nem az az idegenség, amely a modellbe integrált másság helyi értékének megfelelően megképezhető. Harmadrészt minden ilyen típusú találkozás áthelyezi azt, aki bekerül a rendszerbe, az ember így maga válik idegenné (*alien*) vagy zombivá egy hálózatos kommunikációs formának alávétve, amely inkommenzurábilis Hermész és Írisz antropológiai modelljeivel. Wark azonban minden innovativitása ellenére számos reflexiók kaput nyitva hagy, amelyeken belépve már jóval kevésbé tűnik meggyőzőnek az általa javasolt kommunikációs modalitás radikális elütése a többitől. Wark ugyanis nem veszi észre, hogy bármennyire próbálja is az emberi horizonttól távolinak, azt diszlokálóknak, abba zavart vagy pusztítást hozónak beállítani a xenokommunikációt, példáival mindegyre reantropológizálja annak modelljét. Talán még alapvetőbb hiányosság, hogy nem veszi észre: bár a hermészi „túl kevéssel” és az íriszi „túl sokkal” valóban nem feltétlenül szolgáltatja ki a binaritásnak az általa javasolt hálózat logikáját, a világias-nem evilági pár alkalmazásával már igen, hiszen annál vagy az utóbbiból történik átvitel az előbbibe, ezzel felforgatva, destruálva azt, vagy, esetenként, az előbbi áthelyeződik az utóbbiba.

Bár Thacker szintén a hermészi és az íriszi modelltől indul, azokat a pontokat emeli ki mindkét fajta kommunikációból, amelyek a metafizikai helyett a mediális horrott jelentik. Előbbi nem tud mit kezdeni azzal, amit nem tud a kommunikáció tartalmától kínosan érintetlenül hagyott modelljével szóra bírni; ha a (M)/másik néma marad. Ezért inkább túlcsoportul, mindig talál a hiányban is valamifajta távolságot és elemezhető mélyréteget – leginkább öngeneratív módon. Utóbbit pedig éppen ennek ellenkezője, a kommunikációnak a közvetlenség elhatalmasodása miatt elkerülhetetlen önmagába omlása fenyegeti. Annyiban Thacker követi Warkot, hogy ő is megpróbálja dezantropomorfizálni a kommunikációt, ekképpen pedig olyan esetekre koncentrál, amelyek mindenfajta protokollt és szabályt áthágnak, vagyis éppen valamilyen kudarc miatt érvényesül a mediáció. Thacker a példáit leginkább a populáris kultúrából, azon belül is az ún. J(apán)-horror műfajából veszi, hogy igazolja állítását, miszerint a horror zsánere általában a technológiai médiumok felhasználásának

idioszinkretikus módjával válik meghatározhatóvá. A kérdései minduntalan arra irányulnak, hogyan képesek a médiumok szimulálni az interakciót olyan fenoménnel, amelyek a szenzorikus küszöb alatt maradnak. Thacker háromféle mediációs praxist különít el ennek megfelelően, melyekre gyűjtőfogalomként alkalmazza a *dark media* kifejezést. A *dead media* „egy divatjamúlt vagy elavult artefaktum és egy, még mindig aktív technikai elv” (129) kapcsolata, ami megfeleltethető a *laterna magica* és a vizuális szenzáció összefüggésének. A *haunted media* a sötét médiumok második kategóriájaként olyan eseteket ölel fel, ahol egy még aktív dolog nem normatív módon kerül kihasználására – ez lényegében megfeleltethető Wark xenokommunikációjának a felhasználó felől. A harmadik mód a *weird media*, amely az első kettőtől abban különbözik, hogy konszenzus helyett disszenzuson alapul. Vagyis nem békíti ki a különböző ontológiai rendeket (például természetes és természetfeletti), hanem egy áthidalhatatlan törésre mutat a mediációkor, ennyiben pedig enaktálja is a kettő között meglévő eredeti inkompatibilitást. Míg Thacker kijelenti, hogy a kísértet járta médiumoknál a kommunikáció alapvetően eltér a közvetítés modern kibernetikai koncepciójától, amely mindig egy konszenzuális valósággal dolgozik, addig a *weird* médiumok mégiscsak megfelelnek annyiban a kortárs médiaelméletnek, hogy a *weirdness* sikeres műveletei a hibák és a lerobbanások kivitelezésében történnek meg. Amellett, hogy Thacker a téridő torzulásaihoz köti e közvetítési formákat, az egyik legfontosabb következtetése, hogy a sötét médiumokként pozicionált eszközök nem feladó és címzett között mediálnak, ezért nem lehetséges megközelíteni őket a kódolás és a deszifrározás oldaláról; leginkább protokollokat visznek színre a hálózatban. Vagyis azért valósíthatnak meg minden ésszerűség ellenére kommunikációt, mert nem médium és tárgy viszonyában működnek (tehát hogyan válik mondjuk egy megszállt kazetta operatívává, ijesztgetve a nézőt, mint *A kör* című filmben), hanem egy olyan tartományban, amelyet eleve a dolgok uralnak.

Az *Excommunication* kötet egy olyan vállalkozás markáns kezdőlépése, amely nem maradt folytatás nélkül: a Christina Vagt és Florian Sprenger által szerkesztett *Afterlives of System* ugyanúgy a veszteség, az elavulás, a hiány sajtós eseményét dolgozza fel a hálózatokban,

ahogyan teszi ezt például a viszonylag fiatal Disability Studies diszciplína a legkitűnőbb munkáiban. Galloway, Thacker és Wark szövegei tudatosítják, hogy a megszűnés vagy a kitagadás rendszerszintű eseménye nem valami után jön, ezzel új korszakot nyitva, hanem éppenséggel bármely rendszernek és annak saját kategorizációjának (ilyen a korszakolása is) egyáltalában a lehetősége és a realizációja; az exkommunikáció állandó, ámde latens módon modulatív funkcióként biztosítja bármely hálózat működési szabályait. Hogy ennek ennyire szemléletes és érthető bemutatását kapjuk három, nem kis tétet mozgó tanulmányon keresztül, hajlamossá teszi a recenziót arra, hogy bizonyos hermészi reflektív gesztusok hiánya felett behunyja az íriszét, nehogy fúria benyomását keltse.

SMID RÓBERT

Székesi Dóra: „Minden átalakul és elmúlik”. Emberkép Diderot természetfilozófiájában. Budapest, Ráció Kiadó, Modern Filológiai Füzetek 63., 2016, 259 l.

Székesi Dóra célja a diderot-i „képes beszédnek” mint gondolkodási formának és egyszersmind a gondolkodási folyamat eszközeének értelmezése Denis Diderot (1713–1784) materialista szemléletű természetfilozófiájában, válogatott, reprezentatív korpusz elemzésén keresztül. A monográfia kiindulópontja Diderot pókháló-modellje, mely érzékletesen jeleníti meg a filozófus azon törekvését, hogy a természet-, az ember- és morálfilozófia kérdéseit összefüggésében, nem-lineáris módon vizsgálja. Az ember és a természet komplex, teljességgel gyakorlatilag nem megismerhető univerzumán túlmenően a pókháló-metaphora fogalmi rendszere tükröződik a filozófus írásmódjában is: a választott írásformák változatossága, a képiség dinamizmusa szorosán kapcsolódik Diderot materializmusának azon alapelveéhez, miszerint az anyag szüntelenül formálódik és alakul. Ily módon az ember, a természet és a szöveg működésében olyan csomópontok azonosíthatók, melyek folyamatában láttatják a diderot-i gondolkodást és annak összetettségét.

A monográfia összesen tíz fejezetből áll. A bevezetőben a szerző ismerteti a kutatás célkitűzéseit, a kutatási módszert, az eljárás (elemzés)